
Is leesbevordering nodig?

Wordt er heden ten dage minder gelezen dan pakweg vijftig jaar geleden? Is het waar dat het hele gezin 's avonds aan de televisie gekluisterd zit in de ban van soaps en spelletjes, terwijl het boek vergeten in een hoek ligt? Waart het spook van de ontleding rond? Helma van Lierop, Rita Ghesquière en Dick Schram, specialisten op het gebied van jeugdliteratuur en leesgedrag, geven hun visie op de stand van zaken rond het lezen. Is leesbevordering echt nodig en zo ja, hoe moeten opvoeders en leerkrachten hiermee omgaan?

Het lijkt zo paradoxaal. Het onderwijsniveau is in Nederland de afgelopen decennia aanmerkelijk gestegen alsmede de beschikbare vrije tijd. Ruim baan voor het boek zou je zeggen. Uit het onderzoek van Knulst en Kraaykamp (1996) naar leesgewoonten blijkt het lezen echter steeds minder populair te worden. Maakte het lezen in de jaren '50 nog 22 % uit van de vrijetijdsbesteding, in 1990 is dit gedaald naar 11 %. De factoren opleiding en leeftijd zijn het meest van invloed. Hoe ouder en hoe hoger de opleiding, des te meer er gelezen wordt. Hoe jonger en hoe lager de opleiding, des te minder. Vooral middelbare scholieren zijn te ongedurig om het 'zit stil en lees' gedrag in de praktijk te brengen. Gemiddeld anderhalf uur per week wordt besteed aan het boek; driekwart van het gelezene is voornamelijk ontspannende fictie. Leerlingen van het vmbo lezen het minst van allemaal. Onderzoeken van de Stichting Speurwerk en van het Sociaal Cultureel Planbureau geven een wat positiever beeld. De Stichting Speurwerk, ooit opgericht door de uitgeversbranche, heeft vooral het imago van het boek onderzocht. Het lijkt erop alsof het onderzoek uitgevers en boekhandelaren een hart onder de riem wil steken. Het merendeel van de ondervraagden vindt het lezen van boeken in principe nog steeds belangrijk. Of men ook daadwerkelijk gaat lezen, is een tweede. Duidelijk is, dat zorg voor het lezen geboden blijft.

Wat is lezen?

Dick Schram, bijzonder hoogleraar leesgedrag aan de universiteit te Utrecht en universitair hoofddocent Algemene Literatuurwetenschap aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, plaatst enkele kanttekeningen bij de onderzoeksresultaten. Schram: "Wat is lezen? De leesonderzoeken richten zich alleen op het lezen in de vrije tijd. Daarnaast worden de enquêtes meestal in het najaar gehouden waarbij het leesgedrag van één week wordt onderzocht. Maar mensen lezen het hele jaar door. Het is aannemelijk dat in de zomervakantie meer gelezen wordt dan in andere perioden. Aan de samenhang tussen verplicht lezen, bijvoorbeeld voor werk en studie, en niet-verplicht lezen wordt geen aandacht besteed. Het plaatje is daarom niet compleet. Naast onderzoek naar de omvang van het lezen en wat men leest, zou ook aandacht besteed moeten worden aan andere aspecten zoals de leesbeleving, het belang van lezen en de motivatie tot lezen. Deze aspecten moeten in het algehele beeld worden opgenomen. Ook is het niet helemaal terecht om de huidige resultaten te vergelijken met de situatie van vroeger toen de televisie en andere media nog nauwelijks in alle huishoudens waren doorgedrongen. Het lezen van informatieve artikelen op internet bijvoorbeeld, is ook lezen maar wordt niet als zodanig meegeteld. Als je al deze aspecten meeneemt, krijg je een positiever beeld over het lezen dan het rapport Leesgewoonten weergeeft".

Zorg voor leescultuur

Schram: "Maar hoe je ook over de onderzoeken oordeelt, zorg voor een optimale leescultuur blijft noodzakelijk. Factoren als leeftijd, opleiding en geslacht spelen zeker een rol. Vrouwen lezen meer dan mannen. En mannen lezen meer informatief dan fictief. De zwakste lezers zijn jongens in het vmbo. Extra aandacht voor deze groep is gewenst."

Helma van Lierop, bijzonder hoogleraar jeugdliteratuur aan de universiteiten in Leiden en Tilburg, wijst op de daling in leesfrequentie bij jongeren. "Het blijkt dat jongeren steeds minder lezen en dat de kwaliteit van wat ze lezen eveneens daalt. Er zijn nog steeds groepen die van huis uit minder leescultuur hebben meegekregen, bij wie je de leesmotivatie moet stimuleren."

Rita Ghesquière met het favoriete kinderboek uit haar jeugd.

Volgens Rita Ghesquière is er ook in Vlaanderen bezorgdheid over het lezen. Ghesquière is hoogleraar jeugdliteratuur aan de universiteit in Leuven. "Je moet accepteren dat je niet meer samen onder de leeslamp zit, de cd-roms en internet zijn net zo ingeburgerd als boeken. Toch is er geen reden tot overbezorgdheid. Ik kan me herinneren dat ik vroeger als kind geen stripboeken mocht lezen van mijn moeder. Dat zou slecht zijn en de plaats van echte boeken innemen. Later als volwassene heb ik de schade ingehaald en heel veel stripboeken gekocht. Maar je ziet, het boek is nu zelfs mijn vak geworden. Ik begrijp de bezorgdheid maar op de lange termijn wordt er nog veel gelezen, dit blijkt ook uit kleine onderzoeken. Mensen hechten nog steeds grote waarde aan het lezen. Vroeger had lezen iets elitairs. Nu is het belang van lezen tot vrijwel alle lagen van de bevolking doorgedrongen, vergelijkbaar met goede voeding. In weekbladen en gezinsbladen wordt

aandacht besteed aan kinderboeken. Crèches, peuterklassen, bibliotheken stimuleren ouders en kinderen tot lezen en voorlezen. Het boek, ook het kinderboek, heeft een vaste plaats gekregen in de maatschappij. Uiteraard moeten we wel alert blijven. Voor sommige groepen zoals jongeren met een lagere opleiding en allochtonen is de drempel nog te hoog. De televisie vindt makkelijker zijn weg naar deze gezinnen toe dan boeken. Hier moeten scholen, bibliotheken en jeugdverenigingen helpen om de stap te nemen. In Brussel is er een project geweest waarbij studenten voorlezen aan Marokkaanse kinderen."

Leesklimaat in het gezin

In de leeftijd tussen 12 en 16 jaar neemt de leesintensiteit sterk af. Het onderzoek van Renate Köcher (1995) richt zich op drie typen lezers: continue lezers met een ononderbroken leescarrière, voor-malige lezers en lezers die opnieuw zijn gaan lezen. Continue lezers

blijken over het algemeen uit een gezin te komen met een gunstig leesklimaat. De literaire socialisatie thuis blijkt sterk bepalend voor het leesgedrag op latere leeftijd.

Van Lierop: "Een kind moet leren omgaan met lezen, de eerste ervaring met het boek kan niet vroeg genoeg beginnen. Het leesklimaat in het gezin is sterk bepalend. De ouders moeten het kind niet alleen goede boeken voorlezen en aanreiken maar ze zijn ook een voorbeeld voor het kind. Iedereen heeft het tegenwoordig heel druk, vaak werken de ouders allebei. Er is minder tijd om voor te lezen maar ook minder tijd om zelf te lezen. Lezende ouders zijn het beste voorbeeld voor het kind. Daarnaast blijkt voorlezen bij uitstek geschikt om leesplezier en leeservaring op te doen. Voorlezen wordt algemeen erkend als een belangrijk instrument om lezen te bevorderen. Het is jammer dat ouders ermee ophouden zodra kinderen zelf leren lezen. Leren lezen is een inspannende bezigheid en kinderen ervaren daarbij vaak weinig leesplezier. Voorlezen kan ervoor zorgen dat kinderen toch

blijven lezen. Ook op veel basisscholen bestaat geen voorleesroutine. Toch blijft voorlezen ook daar het meest probate middel om kennis te maken met nieuwe boeken en om het plezier van het lezen te ondervinden. Door vragen te stellen tijdens het voorlezen, leer je het kind ook reflecteren op het boek. De school zou de literaire socialisatie moeten voortzetten."

Van emotioneel naar reflectief lezen

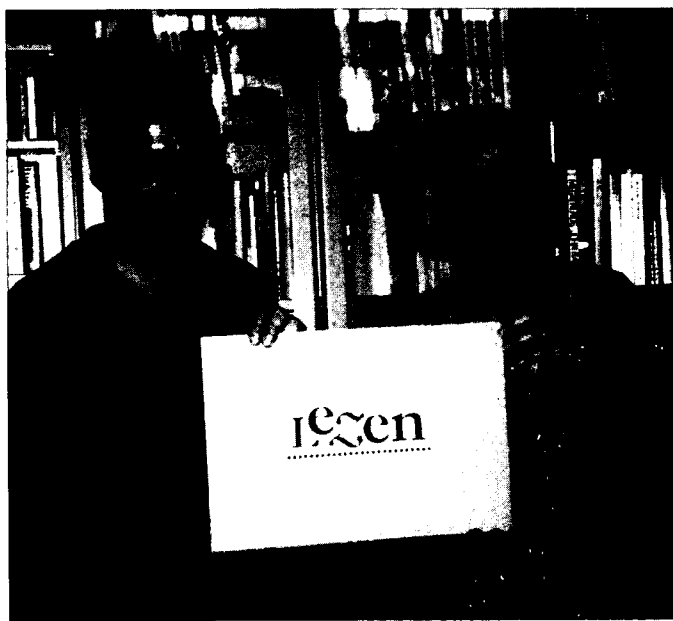
Na de breuk bij het voorlezen, komt op de leeftijd van 12 tot 14 jaar de volgende breuk. De leesintensiteit neemt dan sterk af. Kinderen die uit een gunstig literaire thuissituatie komen, zijn stabiel in hun leesgedrag. De rest haakt af. Acht procent van deze afhakers keert op oudere leeftijd weer terug tot intensiever lezen. (Renate Köcher 1995) Hoe komt dit? Schram: "Op de middelbare school krijg je de overgang van emotioneel lezen naar reflectief lezen. Dit gaat meestal ten koste van het leesplezier. Dit leesplezier is noodzakelijk om de graagte van het lezen vast te houden. De stap van kinderboeken naar volwassenliteratuur zou vloeiender in elkaar moeten overlopen. Je kunt bijvoorbeeld het begrip 'perspectief' behandelen vanuit een jeugdboek. Ook zou naast

literatuurtheorie de emotionele beleving van teksten meer aandacht kunnen krijgen. Wat doet dit verhaal bij jou en waarom?" Van Lierop vult aan: "Eigenlijk zouden kinderen op de basisschool al meer achtergrondinformatie moeten krijgen. Ze lezen boeken zonder dat ze beseffen dat er een bepaalde schrijver achter zit. Ze missen een kader waarin ze het boek kunnen plaatsen. Dit werkt door op de middelbare school. Daar klagen leerlingen vaak dat ze niet weten waarom ze iets moeten lezen. Ze worden te weinig geïnformeerd over het doel. Bijkomend probleem is dat de literaire bagage van de aankomende leraar steeds smaller wordt. Om zinvol mijn colleges te kunnen volgen, geef ik aan mijn studenten een primaire leeslijst op. Bijvoorbeeld in het genre griezelverhalen lezen de studenten een boek van Paul van een Loon en één van Mensje van Keulen om de overeenkomsten en verschillen te zien. De theorie wordt zo gekoppeld aan de eigen leeservaring." Schram: "Aan de VU in Amsterdam, waar ik universitair hoofddocent ben in de literatuurwetenschap, wordt het lezen van wereldliteratuur, zoals Dante en Shakespeare, sterk gestimuleerd."

Enthousiasme

Ghesquière hanteert in haar colleges jeugdliteratuur een zeer persoonlijke aanpak. Haar uitgangspunt is het enthousiast maken van de studenten. "De studenten maken dossiers over boeken die ze gelezen hebben. In dit kader moeten ze ook hun eigen leesverleden reconstrueren, een lijst maken van de boeken die ze als kind lezen. Als ze het niet meer weten, gaan ze het vragen aan hun moeder of aan de juf van toen. Ik laat ze nadenken over vragen als, wie heeft je gestimuleerd om te lezen of was er juist geen stimulans? Zit er een lijn in de boeken die je las? Had je een hekel aan bepaalde boeken en wat was er dan zo storend aan? Vind je nu achteraf de boeken nog steeds goed of niet?

Mijn uitgangspunt is dat ze zelf het beste het kind kennen dat ze toen waren. Op deze manier

Dick Schram en Helma van Lierop: "Het behoud van leesplezier staat voorop."

ervaar je aan den lijve begrippen als leesgedrag en literaire kwaliteit. Vaak blijken jongens nauwelijks gelezen te hebben. Een vraag is dan: stel dat jij een kind tegenkomt dat een hekel heeft aan lezen, net zoals jij dat vroeger had. Wat zou je doen om dit kind toch enthousiast te maken? Ook laat ik mijn studenten kleine projecten doen in hun eigen omgeving op dorpscholen, jeugdbibliotheken, bij de scouts. Zo hoort de wetenschap met lezen om te gaan. Lezen is gewoon onderdeel van je leven, boeken horen erbij: in de klas, in huis. Voor ieder kind, voor iedere volwassene is er een boek. Je moet blijven zoeken naar het boek dat bij het kind past. In het woord 'leesbevordering' schuilt ook een negatieve klank. Alsof het maar niet wil lukken met het lezen. Alsof lezen niet prettig zou zijn. Het moet nu eenmaal omdat men zegt dat lezen goed is. De schuld wordt vaak bij de jongere gelegd, die wil niet meer lezen. Maar het probleem ligt eigenlijk bij de volwassene. Zij sporen hun kinderen aan om te lezen maar lezen zelf niet meer omdat ze het te druk hebben met andere zaken. Hoe kun je dan enthousiasme overbrengen?"

Waarom zou je lezen?

Waarom zou je lezen? Wat is naast informatievergaring het belang van lezen? Zowel Schram, Van Lierop en Ghesquière zien lezen vooral als een persoonlijke verrijking. Van Lierop: "Door te lezen krijg je een nieuw perspectief op bepaalde zaken, waardoor je in staat bent om iets van verschillende kanten te bekijken." Schram: "Literatuur is een kunstuiting en geen directe weerspiegeling van de werkelijkheid. Literatuur beïnvloedt wel en geeft zin aan de werkelijkheid. Zo zijn de persoonlijke ervaringen uit de tweede wereldoorlog grotendeels in de literatuur verwerkt, lang voordat er een publiek debat kwam. Nu zie je dat de tweede generatie allochtonen hun ervaringen verwerken in literatuur. De thema's groeien mee naargelang de maatschappij verandert." Ghesquière heeft nog een treffend voorbeeld van hoe plaatjesboeken haar perceptie op de wereld bepaalden. "Toen ik van school thuiskwam, stond mijn vader met een prentenboek te zwaaien. Zwarte Piet zou dat voor mij achtergelaten hebben. In het boek stond onder

andere een verhaaltje in over dieren met een plaatje van een enorme eekhoorn. Pas jaren later zag ik bij toeval een echte eekhoorn en kwam ik met een schok tot de ontdekking dat het beestje zo klein was. Al die tijd had ik gedacht dat een eekhoorn net zo groot was als een poes."

Leesbevordering

Hoe kan de wetenschap bijdragen aan leesbevordering? Ghesquière is hierin heel duidelijk. "Door vanuit verschillende invalshoeken (jeugd)literatuur te bestuderen: empirisch, tekstueel, sociologisch, pedagogisch enzovoort. Hoe meer aandacht het boek krijgt, hoe hoger de kwaliteit, waardoor het lezen gestimuleerd wordt. Toen ik twintig jaar geleden begon met het geven van colleges jeugdliteratuur waren er collega's die aan mij vroegen of het niet zonde van mijn tijd was. Inmiddels is jeugdliteratuur een volwaardige wetenschap. Dit heeft een positieve weerslag op de kwaliteit van het boek. We krijgen zelfs een nieuwe groep lezers erbij, vooral volwassenen gaan steeds meer kinderboeken lezen. Ik ken een professor emeritus in de filosofie. Hij is een enorme fan geworden van jeugdliteratuur. Door zijn enthousiasme stimuleert hij zijn omgeving om ook te gaan lezen." Van Lierop en Schram zijn eveneens van mening dat aandacht voor het boek in hoge mate de kwaliteit bevordert. In 1997 is de Gouden Zoen ingesteld, een prijs voor boeken gericht op de leeftijdsgroep van 12 tot 16 jaar. Schram: "Ik ben sinds enkele jaren voorzitter van de jury. Wat ik allemaal aan boeken onder ogen krijg is enorm, het aanbod is overweldigend. Leesbevordering impliceert een keuze voor kwaliteit. Daarnaast zou ook meer aandacht besteed moeten worden aan leesgedrag. De onderzoeken die uitgevoerd worden, hebben nog te weinig volume en zijn niet fijnmazig genoeg. Er is binnen Letteren te weinig budget voor toegepast onderzoek, dat is jammer." Ghesquière is naast hoogleraar ook moeder van vijf kinderen. Voor haar kinderen verzorgde zij verhaaltjes. Inmiddels heeft ze twee volle schriften in haar la liggen. Zal zij binnenkort als kinderboekenschrijver het lezen bevorderen? Ghesquière moet erom lachen. "Ergens hoop ik dat ik die schriftjes kan uitwerken tot kinderboeken. Maar de

kwaliteitscriteria waar ik zo mijn mond vol van heb in mijn colleges, zullen mij dan zwaar op de kop vallen.”

Literatuur

Knulst, W. en G. Kraaykamp, *Leesgewoonten. Een halve eeuw onderzoek naar het lezen en zijn belagers*. Rijswijk: Sociaal-Cultureel Planbureau, 1996 (Sociale en Culturele Studies, 23; Het culturele draagvlak, 2; m.m.v. Andries van den Broek en Jos de Haan).

Köcher, Renate. Lesekarrieren – Kontinuität und Brüche. In: Heinz Bonfadelli, Angela Fritz und Renate Köcher. *Lesesozialisation. Band 2. Leseerfahrungen und Lesekarrieren*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 1995 (1993-1), 215-310 (mit einer Synopse von Ulrich Saxer).

Schram, D., *Kracht van lezen*, Universiteit Utrecht, Faculteit der Letteren, 1999.